

THEORETICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Борис Бабін, д. ю. н.

Інститут законодавства Верховної Ради України

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: УЗАГАЛЬНЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Borys Babin, Doctor of Laws

Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine

CONSTITUTIONAL LEGAL INSTITUTION OF DECENTRALIZATION: GENERALIZATION OF WORLD EXPERIENCE

Author determines the evolution and modern situation with decentralization language, institute and mechanisms reflected in constitutional acts of various states and territories (more than 200 acts were analyzed). He proved that institution of decentralization as a category of constitutionalism has various, alternative meanings and interpretations, implemented on national levels. Decentralization used in colonial empires as the principle of relative progressive governing in colonies and dependent territories (Ottoman Empire Constitution, Portugal Colonial Act). Decentralization is often determined as a form of organization of regional and local administration with delegation to coherent elected public bodies some competence of central government, such decentralization may be corresponded to territorial autonomies (Constitutions of Italy, 1947, of Iraq, 2005, of Egypt, 2012) or to uniting regional and local governing for common regionalization (Constitutions of Romania, 1923, of Guinea, 1990, of Peru, 1993, of Chad, 1996, of Thailand, 2007, of Syria, 2012, of Egypt, 2014) or to local self-government as itself (Constitutions of Nepal, 2007, of Maldives, 2008, of Tunis, 2014). In some countries decentralization is the process of redistribution by elected regional power of the municipal competence into the smaller levels of power and/or self-organization (Constitution of Venezuela, 1999, Catalonia Statute, 2006).

Moreover, decentralization may be used as a principle of more effective distribution the competence of state (executive) power that is realized on regional and local levels without the decisive role of the elected bodies (Constitutions of East Timor, 2002 and South Sudan, 2011). Decentralization is understood in some constitutional systems (first of all in Latin America) as a collegial principle of work for a separate branch body, structure of unit (governing the sectors of medicine, social aid etc.) also as the administrative autonomy of those bodies or units from the common executive power practice with presence of local and regional structures of those bodies or units (Constitutions of Uruguay, 1951, of Brazil, 1988, of Peru, 1993, of Venezuela, 1999, of East Timor, 2002 and of South Sudan, 2011). Often decentralization is the declaration of the modern constitutional acts only, without any effective mechanism connection it with the real governing (Constitutions of Sri Lanka, 1978, of Central African Republic, 2004 etc.) or it is used as popular slogan, motto in the constitutions adopted in XXI century. In some constitutions some determining of the decentralization are used in the same time (first of all connecting the practice of regional and branch decentralization). Often decentralization is watched as the far perspective or future program not as the actual practice (institute) of constitutional relations. So there is no any common standard of decentralization in modern constitutional law and practice.

Key words: decentralization, constitutionalism, regional powers, local powers, self-government, sector governing, declarations, constitutional slogan.

В останній час у теорії та практиці державотворення низки держав, зокрема, України зростає увага до категорії децентралізації. Зважаючи на певну спекулятивність використання відповідного терміну та враховуючи встановлення у ст. 132 Конституції України серед засад територіального устрою України поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади¹, необхідно узагальнити світовий досвід використання категорії децентралізації (англ. decentralisation) у конституційно-правових моделях державності. Така мета цього дослідження має бути реалізованою як у порівняльному аналізі конституційно-правових механізмів, так й у визначенні еволюції конституційно-правових підходів до феномену децентралізації, герменевтичного тлумачення відповідних конституційних актів.

Питанням децентралізації обіймалися вітчизняні теоретики права та адміністративісти, зокрема О. М. Бабич, Р. А. Колишко та В. В. Тісногуз², фахівці у сфері державного управління – К. О. Линьов, А. П. Лелеченко, Р. В. Сметанін та ін.³, політології – А. С. Матвієнко, В. Є. Панова, М. В. Харитончук, А. О. Хмельников та ін.⁴ та економіки – І. С. Волохова, М. І. Деркач, А. С. Гавриленко, А. О. Козенко, М. І. Стегней та ін.⁵ Втім, у роботах вказаних авторів іноземний досвід досліджувався у контексті огляду практичних адміністративних, самоврядних, фінансових механізмів, без аналізу відповідного виміру іноземного конституціоналізму.

З досліджених конституційних актів уперше термін «децентралізація» зустрічається у Конституції Оттоманської імперії 1876 р., преамбула якої серед принципів розбудови відповідної держави встановлює «адміністративну децентралізацію в провінціях, захищаючи, в той же час, вирішальні дію і владу центрального уряду»⁶. Це єдина знайдена згадка про децентралізацію у конституційних актах до Конституції УНР 1918 р., яка у ст. 5 розділу I констатувала, що «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації»⁷.

Додамо що на той час категорія децентралізації в Україні того часу була поширена у контексті політичних дискусій, про що свідчить брошура В. Грищинського, видана у Катеринославі в 1917 р.⁸. Пізніше, у тоталітарному проекті Конституції Української Держави, запропонованому М. Сціборським у 1939 р., у ст. 1 розділу X визначалося, що навіть «стоючи на засаді тотальності, інтегралізму й централізації в державному управлінні, держава водночас допускає здорові форми децентралізації й участь населення в місцевій самоуправі»⁹. На той період категорію децентралізації вже було використано у низці чинних конституцій.

¹ Конституція України 1996. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>> (2015, квітень, 20).

² Бабич, О.М. (2013). *Організаційно-правові засади децентралізації виконавчої влади в Україні*. Київ.; Колишко, Р.А. (2003). *Децентралізація публічної влади в унітарній державі*. Київ; Тісногуз, В.В. (2008).

Адміністративно-правове забезпечення децентралізації в управлінні суспільними справами на місцевому рівні. Ірпінь.

³ Лелеченко, А.П. (2005). *Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз*. Київ.; Линьов, К.О. (2004). *Централізація, децентралізація та нелінійність у державному управлінні*. Київ.; Сметанін, Р.В. (2010). *Управління процесом децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні*. Донецьк.; Хмельников, А.О. (2012). *Децентралізація як механізм модернізації політичного менеджменту на регіональному рівні*. Донецьк.

⁴ Матвієнко, А.С. (2010). *Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні*. Київ.; Панова, В.Є. (2010). *Регіональна політика держав Європейського Союзу в контексті забезпечення децентралізації в сучасній Україні*. Київ.; Харитончук, М.В. (2000). *Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління*. Київ.

⁵ Волохова, І.С. (2014). *Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні*. Одеса.; Гавриленко, А.С. (2013). *Децентралізація як модель державного регулювання національної економіки*. Київ.; Деркач, М.І. (2011). *Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України*. Донецьк.; Козенко, А.О. (2014). *Вертикальне вирівнювання в умовах бюджетної децентралізації в Україні*. Київ.; Стегней, М.І. (2014). *Сталий розвиток сільських територій в умовах децентралізації: від теорії до практики*. Мукачеве.

⁶ The Basic Law (Kanun-e Esasi) of the Ottoman Empire 1876. Grote, R., Roder, Tilmann J. (2012). *Constitutionalism in Islamic Countries*. London: Oxford University Press, 321-337.

⁷ Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>> (2015, квітень, 20).

⁸ Грищинський, В. (1917). *Космополітизм і Космополіти; Децентралізація сучасної держави*. Катеринослав.

⁹ Нарис Проекту Основних Законів (Конституції) Української Держави 1939. <<http://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>> (2015, квітень, 20).

Так, у ст. 108 Конституції Румунії 1923 р. адміністративну децентралізацію визначено як основу для законів з питань формування установ департаментів і комун (водночас цією статтею передбачалося обрання рад департаментів і комун населенням, що свідчило про застосування категорії децентралізації щодо місцевого та регіонального самоврядування)¹. Водночас Конституція Греції 1927 р. у ст. 108 глави Х «Адміністративна автономія та децентралізація» вказувала, що «управління в державі будується за системою децентралізації, щоб державна влада була в найбільш широкій мірі доступна громадянам і щоб питання адміністративного порядку вирішувалися якнайшвидшим чином на основі найбільшої відповідності з умовами їх місцевого життя»². Цей підхід є відмінним, адже стосується не виборних представницьких органів, а виконавчих адміністративних структур.

Згадки про децентралізацію містив Колоніальний акт Португалії 1930 р., що на конституційному рівні визначив у цій державі принципи взаємодії метрополії та її колоній. За ст. 26 акту колоніям гарантувалася адміністративна децентралізація і фінансова автономія, «сумісні з політичною конституцією Португальської республіки, зі ступенем їх розвитку та з їх власними ресурсами»; при цьому передбачалося як мінімум політична єдність кожної колонії, забезпечена єдиною столицею та органом управління (урядом) колонії. За ст. 36 цього акту метрополія мала реалізовувати вплив на економічні режими колоній з урахуванням принципу децентралізації³. Цей підхід нагадує норми Конституції Оттоманської імперії 1876 р. щодо децентралізації підконтрольних територій.

У Конституції Чилі 1925 р. у главі «Адміністративна децентралізація» в ст. 107 вказувалося, що закони будуть поступово передавати органам провінції або органам громади адміністративні повноваження і права, якими користуються зараз інші органи, з тим щоб провести децентралізацію внутрішньої адміністративної системи. Водночас вказувалося, що «загальні служби держави будуть децентралізовані шляхом утворення зон, встановлюваних законами»⁴. У цьому акті децентралізація розглядається як перспектива, а не поточна практика конституційних відносин.

Згідно ст. 5 Конституції Італії 1947 р. республіка, єдина та неподільна, визнає місцеві автономії і сприяє їх розвитку; здійснює найширшу адміністративну децентралізацію в залежних від держави службах; пристосовує принципи і методи свого законодавства до завдань автономії і децентралізації⁵. Цей підхід до децентралізації свідчить про її розуміння у двох формах: як територіальної децентралізації автономій та галузевої децентралізації органів влади.

Конституція Уругваю 1951 р. використовувала категорію децентралізації у форматі інституту децентралізованих служб (ісп. *servicios descentralizados*) більш детально, про це містяться згадки більш ніж у 30 статтях вказаного акту. За цими нормами децентралізовані служби були складовою державного управління та державної служби, поряд із департаментами, автономними установами та іншими публічними органами, але не входили до системи виконавчої влади. Ці служби очолювалися директоратами або радами (тобто перебували під колегіальним управлінням), члени яких обиралися парламентським шляхом – нижньою палатою із обов'язковим представленням як більшості так і опозиції та наступним затвердженням Палатою Сенаторів. За ст. 186 така модель управління не могла запроваджуватися у сферах пошти і телеграфу, управління митницями та портами, охорони народного здоров'я, хоча й там закон міг надати органам управління «відому ступінь самостійності, сумісну з контролем з боку виконавчої влади». За ст. 199 конституції 1951 р. виконавча влада могла надавати рекомендації директоратам або радам децентралізованих служб, але право на обов'язкові вказівки цим службам мала лише верхня палата парламенту⁶.

У ст. 27 глави IV Конституції ДСР Шрі-Ланка 1978 р. серед керівних принципів державної політики було вказано на зміцнення і розширення державою демократичних принципів управління і

¹ *Constitutia Romaniei 1923*. <<http://www.constitutia.ro/const1923.htm>> (2015, квітень, 20).

² *Syntagma tes Hellenikes Demokratias* [Constitution of the Hellenic Republic] 1927.

<<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn15.pdf>> (2015, квітень, 20).

³ *Portuguese Colonial Act 1930*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_Colonial_Act> (2015, квітень, 20).

⁴ *Constitution of the Republic of Chile 1925 Pan American Union* (1962). Washington. General Secretariat, Organization of American States.

⁵ *Конституция Итальянской Республику 1947*. <<http://wwwext.comune.fi.it/costituzione/cirillico.pdf>> (2015, квітень, 20).

⁶ *Constitution of the Republic of Uruguay 1951 Pan American Union* (2013). Washington. Literary Licensing, LLC.

демократичних прав народу шляхом «децентралізації управління та надання народу всіх можливостей та прав брати участь у житті держави і управлінні на всіх рівнях»¹. Таке ставлення до децентралізації можна вважати суто декларативним.

У Конституції Бразилії 1988 р. децентралізований характер адміністративного управління «за участю суспільства і, зокрема, участі трудящих, роботодавців та пенсіонерів» запроваджується у ст. 194 щодо організації соціального забезпечення; у ст. 204 до критеріїв фінансування соціальної допомоги віднесено політико-адміністративну децентралізацію з координацією і встановленням загальних правил на федеральному рівні, та, окремо – участь населення за посередництвом представницьких організацій у формуванні політики та контролі на всіх рівнях. За ст. 198 цієї конституції єдина система публічних служб охорони здоров'я, інтегрованих у регіональну та ієрархічну мережу, організується в умовах «децентралізації з єдиним державним управлінням у кожній сфері», й окремо – за участі громад (порт. *comunidade*)².

У ст. 90 Конституції Гвінеї 1990 р. вказано, що закон забезпечує децентралізацію допомогою передачі повноважень, ресурсів і коштів територіальним одиницям у вигляді префектур, міських та сільських громад, які «незалежно управляються обраними радами під контролем держави, яка стоїть на варті національних інтересів і поваги до закону»³. Такий підхід до децентралізації узагалі ставить її у формат принципу розбудови місцевого самоврядування.

У Конституції Перу 1993 р. питання децентралізації отримують різні виміри. За її ст. 9 виконавча влада відповідає за розробку та управління стандартами охорони здоров'я в плюралістичній, децентралізованій формі, щоб створити для кожного можливість рівного доступу до послуг охорони здоров'я, за ст. 16 – як освітня система, так і державні приписи щодо неї мають бути децентралізованими, децентралізацію бюджетного процесу передбачено у ст. 77. Таке галузеве розуміння децентралізації є подібним запровадженому в Конституції Бразилії. У ст. 39 Конституції Перу передбачено існування державних децентралізованих установ (ісп. *organismos descentralizados*), у ст. 77 – державних децентралізованих органів (ісп. *instancias descentralizadas*), а ст. 82 визначає відомство Генерального Контролера – як децентралізовану організацію (ісп. *entidad descentralizada*) публічного права, що користується автономією згідно з відповідним законом⁴. Таке розуміння децентралізації як колегіальності в управлінні органом та його автономії від управлінської практики уряду є подібним до розуміння децентралізації у згаданій Конституції Уругваю 1951 р.

Але Конституція Перу при цьому приділяє питанням децентралізації й окремий розділ XIV, у ст. 188 якого децентралізація визначається, як форма демократичної організації і обов'язкова, постійна політика держави, невід'ємною метою якої є сталий розвиток країни. Процес децентралізації за цією нормою має здійснюватися поетапно, прогресивно та впорядковано за критеріями адекватного розподілу повноважень та передачі ресурсів державної влади місцевим та регіональним владам. При цьому повноваження державних та автономних органів та бюджетні повноваження республіки мають бути децентралізованими відповідно до закону. Слід додати що за ст. 43 цієї конституції форма управління державою є «унітарною, представницькою та децентралізованою, організованою за принципом розподілу влади», а за її ст. 32 питання щодо процесу децентралізації республіки можуть виноситися на референдум.

Децентралізація у ст.ст. 189-199 Конституції Перу розуміється як поєднання регіоналізації, тобто виборного формування регіональної влади на базі попередніх адміністративних одиниць, встановленням компетенції регіональної влади та її майнових і управлінських прав, визначення статусу, повноважень, майнових та управлінських прав місцевої виборної влади (муніципалітетів); вказаними нормами передбачено схвалення спеціального законодавства про децентралізацію. Перехідні положення Конституції Перу 1993 р. передбачали здійснення відповідної децентралізації до 1995 р.

¹ *Constitution of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka 1978.*

<<http://www.priu.gov.lk/Cons/1978Constitution/1978ConstitutionWithoutAmendments.pdf>> (2015, квітень, 20).

² *Constitution of the Federative Republic of Brazil 1988.* <<http://english.tse.jus.br/arquivos/federal-constitution>> (2015, квітень, 20).

³ *Fundamental Law of the Second Republic of Guinea 1990.*

<<http://www.constitutionnet.org/files/Guinea%20Constitution%201990.pdf>> (2015, квітень, 20).

⁴ *Political Constitution of Peru 1993.* <http://www4.congreso.gob.pe/_ingles/CONSTITUTION_29_08_08.pdf> (2015, квітень, 20).

Конституція Аргентини в редакції 1994 р. також передбачає існування децентралізованих органів публічної адміністрації але увагу цьому інституту не приділяє¹. Цікаво, що Конституція Провінції Буенос-Айрес (Аргентина) 1994 р. у ст. 55 та ст. 166 згадує про «децентралізовані структури» (ісп. entes descentralizados) які є публічними структурами, зокрема підлягають нагляду Захисника народу (омбудсмена), здійснюють управлінські функції та можуть з цього приводу залучатися до адміністративного судового процесу².

Конституція Республіки Чад 1996 р. у ст. 2 запроваджує категорію децентралізованих територіальних колективів (фр. collectivités territoriales décentralisées) та гарантує їх автономію. Повноваження децентралізованих територіальних колективів визначаються конституцією як відмінні від компетенції держави та визнаються у сферах дошкільного виховання (ст. 36), контролю сімейного благополуччя родини (ст. 37), підтримки виховання дітей (ст. 38), створення умов для розвитку і благополуччя молоді (ст. 39), охорони навколишнього середовища (ст. 48). До 2005 р. у цій конституції діяла норма, за якою верхня палата парламенту Чада – Сенат шляхом непрямих виборів за участю радників регіонів, департаментів і муніципалітетів мав представляти саме децентралізовані територіальні колективи (ст. 110).

Питання децентралізованих територіальних колективів спеціально регламентовано у розділі XI Конституції Чаду 1996 р.; за ст. 203-213 цього акту такі колективи мають формат сільських спільнот, комун, департаментів та регіонів із набуттям статусу юридичної особи та гарантіями їх адміністративної, фінансової, спадкової, економічної, культурної та соціальної автономії; такі колективи мають управлятися виборними місцевими асамблеями, що мають формувати місцеву виконавчу владу. Конституція встановлює ключові повноваження децентралізованих колективів та їх податкову компетенцію; водночас держава зберігає повноваження призначати голів цих колективів, контролювати їх гармонійний розвиток; на традиційне (племінне) керівництво покладається обов'язок підтримки дій децентралізованих територіальних колективів (ст. 215)³.

Конституція Венесуели 1999 р. вкрай широко використовує категорію децентралізації; у преамбулі стверджується про «демократичне, представницьке, народне, багатоетнічне і багатокультурне суспільство в правовій, федеральній і децентралізованій державі»; у ст. 16 передбачено, що політико-територіальний поділ Венесуели регулюється органічним законом, який гарантує муніципальну автономію і політико-адміністративну децентралізацію та може передбачати створення федеральних територій в певних районах штатів шляхом місцевого референдуму, або надання федеральній території статус штату, закріпивши за нею повністю або частково відповідну територію (територія Венесуели складається з штатів, столичного району, районів федерального підпорядкування і федеральних територій).

У ст. 158 Конституції 1999 р. децентралізацію визначено як національну політику, що має на меті «поглиблення демократії шляхом зближення влади і населення і шляхом створення кращих умов як для здійснення демократії, так і для ефективного та своєчасного виконання державних завдань», за ст. 157 цього акту Національна асамблея (парламент) може з метою децентралізації відносити до компетенції муніципій або штатів певні питання, що знаходяться у віданні загальнонаціональних органів. Водночас ця Конституція розуміє децентралізацію не лише як передачу повноважень центральної влади владі штатів або муніципій, але й як розподіл компетенції самих штатів (ісп. estados) та муніципій (ісп. municipio).

Так, за ст. 165 цього акту штати за встановленою ними процедурою мають децентралізувати і делегувати муніципії служби та питання своєї компетенції, які муніципії зможуть самостійно утримувати і вирішувати, а також передати їм управління відповідними засобами. Водночас, «з метою сприяння децентралізації управління муніципії, розвитку участі громадян в управлінні та покращення роботи громадських служб» закони щодо муніципій мають передбачати можливості та умови для створення інших місцевих одиниць в межах території однієї муніципії порядок надання їм коштів та засобів. При цьому створення таких одиниць повинно спиратися на ініціативу мешканців, вони можуть мати форму парафій (ісп. parroquias) або іншу форму.

За ст. 184 конституції 1999 р. передбачено, що штати і муніципії мають здійснювати

¹ *National Constitution of the Argentine Republic 1994* (General Constituent Assembly) <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/argen94_e.html> (2015, квітень, 20).

² *Constitucion de la Provincia de Buenos Aires 1994*. <<http://www.gob.gba.gov.ar/dijl/constitucion.php>> (2015, квітень, 20).

³ *Constitution of the Republic of Chad 1996*. <<http://faolex.fao.org/docs/pdf/cha117286E.pdf>> (2015, квітень, 20).

децентралізацію підвідомчих їм служб і передати їх населеним пунктам та об'єднанням мешканців, отримавши при цьому від останніх попередню гарантію, що вони в змозі надавати такі послуги. Це стосується питань:

- охорони здоров'я, освіти, житла, спорту, культури, соціальних програм, навколишнього середовища, обслуговування індустріальних зон та міських районів, охорони житла, будівництва та надання комунальних послуг;

- висування громадами та громадянами (через об'єднання та неурядові організації) пропозицій органам штатів і муніципій щодо фінансування у сферах будівництва, соціальних програм і комунальних послуг;

- участі у громадському господарстві: кооперативах, ощадних касах, касах взаємодопомоги та ін.;

- участі трудящих та громад в управлінні державними підприємствами;

- створення організацій, кооперативів і муніципальних підприємств сфери обслуговування та надання їм підтримки;

- створення нових «суб'єктів децентралізації» на рівні парафій, населених пунктів, мікрорайонів та об'єднань мешканців «з метою забезпечення принципів взаємної відповідальності в державному управлінні на рівні муніципій і штатів і з метою розвитку процесів самоврядування та спільного управління у сфері надання комунальних послуг та контролю за цією діяльністю в штатах і муніципіях»;

- встановлення співпраці з виправними установами¹.

Також Конституція Венесуели 1999 р., як і наведені акти Бразилії та Перу, згадує про децентралізацію як форму існування окремих галузей. За її ст. 84 національна система охорони здоров'я носить міжгалузевий характер та є децентралізованою й заснованою на участі членів суспільства, що включає систему соціального забезпечення; водночас при цьому майно і публічні заклади цієї системи охорони здоров'я є власністю держави і не можуть бути приватизовані. За ст. 272 конституції 1999 р. пенітенціарні заклади мають децентралізовану структуру, знаходяться у веденні урядів штатів або муніципій та «можуть самостійно встановлювати режим утримання під вартою». У ст. 300 передбачено можливість утворення децентралізованих підприємств з метою розвитку соціальної та виробничої діяльності, «забезпечення раціонального відтворення державних соціально-економічних ресурсів, які в них вкладені».

Можна вважати, що таке широке використання категорії децентралізації у Конституції Венесуели зумовлено соціалістичним характером її державного устрою і тому носить у собі елемент політичної декларативності.

Конституція Східного Тимору 2002 р. у ст. 5 «Децентралізація» відзначає, що у сфері територіальної організації держава керується принципом децентралізації публічної адміністрації, за яким особливості різних територіальних рівнів та адміністративні компетенції відповідних органів мають встановлюватися законом, при цьому для анклавів Амбено і Атауро встановлено особливий адміністративний і економічний режим. У ст. 156 цього акту відзначено, що закони, що змінюють Конституцію, мають поважати принцип адміністративної деконцентрації та децентралізації. Крім того, ця конституція передбачає бажаність загального децентралізованого управління за участю зацікавлених осіб щодо національної служби охорони здоров'я (ч. 3 ст. 57)².

Конституція Центральноафриканської Республіки 2004 р. обмежується закріпленням у повноваженнях парламенту (Національної Асамблеї) законотворчої діяльності з питань децентралізації та регіоналізації (ст. 61)³. Варто вказати що у низці розглянутих конституцій децентралізація та регіоналізація розглядаються як пов'язані між собою, але не тотожні категорії.

У ст. 112 Конституції Іраку 2005 р. вказано, що федеративна система цієї республіки включає в себе як децентралізовані столицю, регіони та провінції (англ. regions and governorates) так і місцеві адміністрації. За змістом цієї конституції саме регіони, такі як Курдістан, є повноцінними

¹ *Constitucion de la Republica Bolivariana de Venezuela 1999.*

<http://www.ucv.ve/fileadmin/user_upload/auditoria_interna/Archivos/Material_de_Descarga/Constitucion_de_la_Republica_Bolivariana_de_Venezuela_-_36.860.pdf> (2015, квітень, 20).

² *Constitution of the Democratic Republic of East Timor 2002.*

<http://www.constitution.org/cons/east_timor/constitution-eng.htm> (2015, квітень, 20).

³ *Central African Republic's Constitution 2004.*

<https://www.constituteproject.org/constitution/Central_African_Republic_2010.pdf> (2015, квітень, 20).

суб'єктами федерації з правом на власну конституцію, правову систему та регіональну владу, розподілену на гілки; водночас у ст. 115 за одною чи декількома провінціями передбачено право перетворитися у регіон шляхом референдуму.

Ті провінції, що не стали регіоном або його частиною, мають складатися з районів, підрайонів та сіл; вони отримують «широкі адміністративні та фінансові повноваження, що дозволяють їм вирішувати власні справи відповідно до принципу адміністративної децентралізації; це має бути організовано законом»; Рада провінції обирається населенням а її губернатор – Радою провінції. Рада провінції має власні фінансові ресурси та не є підконтрольною або підпорядкованою будь-якому федеральному міністерству або установі (ст. 118). Ст. 119 конституції 2005 р. дозволяє передача повноважень федеральної влади властям провінцій і навпаки за згоди обох сторін та дотримання закону.

Водночас перехідна Конституція Непалу 2007 р. у ст. 139 «Положення про місцеве самоврядування» вказує що вибори органів місцевого самоврядування мають забезпечити не тільки максимальну участь народу в управлінні країною, але й розвиток демократії, заснованої на принципах децентралізації і народовладдя¹.

За ст. 283 Конституції Таїланду 2007 р. слід законодавчо забезпечити план і процедуру децентралізації, які приписують розмежування повноважень та обов'язків і розподіл фінансування між центральними адміністраціями, адміністраціями провінцій та місцевими урядовими організаціями, та між цими місцевими організаціями з урахуванням збільшення обсягу розподілених повноважень в залежності від можливостей кожного типу місцевих урядових організацій. Для цього законом має бути встановлена система експертизи та оцінки спеціальним комітетом, що складається з представників зацікавлених урядових агенцій, представників місцевих урядових організацій та кваліфікованих фахівців у рівному числі. При цьому місцеві урядові організації, за ст. 284 цієї конституції, складаються з місцевих асамблей, що обираються населенням, та місцевих урядових комітетів, які мають обиратися населенням або асамблеями. За ст. 303 цієї конституції відповідний закон, що визначає плани і процес децентралізації мав бути підготовленим та схваленим після перших загальних виборів згідно з цією конституцією², тобто децентралізація розглядається у цьому акті як перспективний процес, а не як поточна реальність.

За Конституцією Республіки Мальдіви 2008 р. під децентралізованим управлінням (адмініструванням) (англ. decentralised administration) у ст. 230 передбачає форму управління адміністративними одиницями, за якою закон має врегулювати утворення Президентом держави виборчих округів, посад, острівних, атольних та міських рад, вибори їх членів населенням та керівництва рад цими органами; за ст. 298 такі вибори мали відбутися протягом року після прийняття цієї конституції³. Вжиття категорії децентралізації у цьому випадку також носить риси муніципально-правового регулювання.

У Конституції Південного Судану 2011 р. децентралізація є багаторазово вживаною категорією. Так, у преамбулі цього акту вказано про потребу встановлення децентралізованої демократичної багатопартійної системи управління, а у ст. 1 – про управління державою на основі децентралізованої демократичної системи, із згадкою про поліетнічний, мультикультурний, багатомовний, поліконфесійний багаторасовий характер суспільства. За ст. 36 усі рівні державної влади мають керуватися принципами децентралізації і передачі влади людям через відповідні рівні державного управління, де вони можуть найкращим способом вирішувати і передавати їх справи. У ст.ст. 47, 49, 55, 59, 86, 99, 104, 108, 168 цієї конституції згадується децентралізована система управління (англ. decentralized system of governance), яка запроваджується у Південному Судані та полягає у встановленні державної влади на національному рівні, рівні штатів, місцевому рівні, запровадженні конституційних принципів вертикальної та горизонтальної взаємодії між вказаними владами (зокрема, заборона прямої взаємодії між національною та місцевою владою без залучення влади штату, встановлення автономії влади на усіх її рівнях, обов'язків співробітництва та формату вирішення спірних питань), розподіл публічних коштів.

¹ *Interim Constitution of Nepal 2063 2007*. <http://www.ccd.org.np/publications/2010-10-13-NEPAL_Interim_Constitution_8amd.pdf> (2015, квітень, 20).

² *Constitutional of the Kingdom of Thailand 2550 2007*. <<http://www.asianlii.org/th/legis/const/2007/1.html>> (2015, квітень, 20).

³ *Constitution of the Republic of Maldives 2008*.

<<http://www.presidencymaldives.gov.mv/Documents/ConstitutionOfMaldives.pdf>> (2015, квітень, 20).

Забезпечення децентралізованої системи управління є одною з функцій Президента Південного Судану, що закріплено навіть у присязі Президента та Радників Президента цієї держави. При цьому Конституція 2011 р. передбачає існування на рівні десяти штатів, керованих на основі децентралізації (ст. 161) виборних рад але уникає питання формування виконавчої влади штатів. На місцевому рівні передбачено існування міських та сільських рад відповідно до законодавства штатів; для забезпечення децентралізації влади на місцевому рівні при Президентові держави утворюється Рада місцевої влади (ст. 165).

Цікаво, що згідно ст.ст. 155-158 Конституції Південного Судану Національна поліцейська служба, Національна тюремна служба, Національна служба охорони диких тварин та Національна служба пожежної охорони визначаються як децентралізовані професійні служби. Водночас передбачено дію цих служб на «усіх рівнях влади» та призначення керівників цих служб на національному рівні Президентом за поданням уряду; ніяких згадок про участь влади штатів, місцевої влади або громадських структур у формуванні цих служб розглянута конституція не містить¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 1 Конституції Марокко 2011 р. територіальна структура королівства є децентралізованою та ґрунтується на «прогресивній регіоналізації» (фр. *régionalisation avancée*). Призначені центральною владою валі регіонів, губернатори префектур та провінцій під керівництвом відповідних міністерств координують та контролюють діяльність «деконцентрованих» (фр. *déconcentrés*) служб центральної адміністрації, та водночас «допомагають головам територіальних одиниць, особливо головам рад регіонів у впровадженні планів і програм розвитку» (ст. 145)². Категорія деконцентрації у конституціях сучасності майже не зустрічається, тому важко визначити її відмінність від децентралізації у випадку Марокко.

У ст. 131 Сирії 2012 р. вказано на організацію одиниць місцевої адміністрації на принципі децентралізації повноважень та обов'язків. Відносини між такими одиницями і центральною владою, їх повноваження, фінансові доходи і контроль над діяльністю цих одиниць, порядок призначення або обрання їх голів, їх повноваження і повноваження глав управлінських підрозділів цих одиниць мають бути законодавчо забезпеченими, водночас конституція 2012 р. закріплює принцип загального, таємного, прямого і рівного обрання рад одиниць місцевої адміністрації³. Вказані норми в умовах війни в Сирії носять здебільшого програмний характер.

Конституція Єгипту 2012 р. передбачала у ст. 183 можливість утворення особливих адміністративних одиниць (відмінних від загальної системи губернаторств, провінцій, міст, районів і сіл) зі статусом юридичних осіб, якщо це буде передбачено законом, у спосіб підтримки децентралізації, надання адміністративним одиницям прав у сфері місцевих послуг і можливостей, удосконалення та керування відповідними процесами⁴. Водночас Конституція Єгипту 2014 р. вже не згадує про можливість утворення особливих, децентралізованих, одиниць; у її ст. 176 констатується, що держава забезпечує підтримку адміністративної, фінансової та економічної децентралізації в усій країні. При цьому передбачено законодавче врегулювання методів посилення повноважень адміністративних одиниць щодо забезпечення, покращення та ефективного управління публічними установами із встановленням графіку передачі повноваження і бюджетів місцевим адміністративним одиницям⁵.

За ст. 14 Конституції Тунісу 2014 р. «Децентралізація» «держава зобов'язується зміцнювати децентралізацію і застосувати її в усій країні в рамках єдності держави». У ст. 131 цього акту вказано, що місцеве управління ґрунтується на децентралізації, яка досягається через існування системи органів місцевого управління, що складається їх муніципалітетів, округів і районів

¹ *Transitional Constitution of the Republic of South Sudan 2011.*

<http://www.sudantribune.com/IMG/pdf/The_Draft_Transitional_Constitution_of_the_ROSS2-2.pdf> (2015, квітень, 20).

² *Constitution le Royaume du Maroc 2011.* <http://www.maroc.ma/en/system/files/documents_page/bo_5964bis_fr_3.pdf> (2015, квітень, 20).

³ *Constitution of the Syrian Arab Republic 2012.* <<http://ru.scribd.com/doc/81771718/Qordoba-Translation-of-the-Syrian-Constitution-Modifications-15-2-2012>> (2015, квітень, 20).

⁴ *Constitution of the Arab Republic of Egypt 2012.* <<http://www.sis.gov.eg/newvr/theconstitution.pdf>> (2015, квітень, 20).

⁵ *Constitution of The Arab Republic of Egypt 2014.* <<http://www.sis.gov.eg/Newvr/Dustor-en001.pdf>> (2015, квітень, 20).

відповідно до закону; при цьому закон може передбачати створення особливих місцевих органів влади. За ст. 136 «Мета децентралізації» центральний уряд має надавати місцевій владі додаткові ресурси для «збалансованого та організованого дотримання принципу солідарності». При цьому центральний уряд має домагатися досягнення балансу між місцевими доходами і витратами та може територіально розподіляти частку доходів від використання природних ресурсів для підтримки регіонального розвитку. Згідно ч. 2 ст. 146 цієї конституції місцеві органи влади мають компетенцію встановлювати зарубіжні відносини партнерства та децентралізованого співробітництва¹. Останній варіант вжиття категорії децентралізації узагалі важко співвіднести з відповідною практикою транскордонного співробітництва будь-якої держави.

Як ми вже побачили, згадки про децентралізацію на конституційному рівні сьогодні властиві насамперед для держав Латинської Америки, Азії та Африки. Водночас можна зустріти цікаві згадки про децентралізацію в актах конституційно-правового забезпечення статусу автономних утворень унітарних держав Європи. Як приклад слід навести Статут області Лаціо, затверджений законом Італії № 346 у 1971 р. У п.п. 11, 12 ст. 6 Статуту до повноважень Обласної ради Лаціо віднесено: заохочення комунальної децентралізації (it. *decentramento comunale*) та визначення повноважень, що передаються провінціям, комунам і місцевим установам області як органам адміністративної децентралізації (it. *decentramento amministrativo*)².

У ст. 34 Статуту вказується на роль органів децентралізації комун (it. *organi di decentramento*) у профспілковій діяльності. За ст. 41 Статуту Область має заохочувати реорганізацію місцевих установ, у тому числі у формах об'єднання та децентралізації, з метою сприяння участі громадян в управлінні установами та публічними службами, яке найбільш відповідає потребам зацікавлених колективів. У ст. 48 міститься згадка про потребу спрямованості структури владних установ області на більш широку децентралізацію; ст. 43 цього акту передбачає наявність «децентралізованих відділень» спеціального владного органа області з контролю за актами комун та інших місцевих установ. Таке ставлення до децентралізації як форми територіального розподілу функцій місцевого самоврядування нагадує пізніший та вищенаведений досвід Венесуели. Слід додати, що у ст. 37 Статуту про автономію Каталонії, затвердженому Органічним законом Іспанії 1979 р. № 4, вказано що Виконавча рада (уряд) автономії як колегіальний орган управління з виконавчими та адміністративними функціями має розміщувати власні органи, служби та відділення в різних містах Каталонії «на основі критеріїв децентралізації, деконцентрації та координації функцій»³. Чинний Статут автономії Каталонії 2006 р. у ст. 71 встановлюючи правові рамки діяльності Адміністрації уряду (Женералітата), вказує що вона виконує свої функції на території відповідно до принципів розосередження і децентралізації; при цьому мають бути законодавчо забезпеченими «варіанти функціональної децентралізації... які може приймати Адміністрація».

У ст. 97 цього Статуту визначено Раду юстиції Каталонії як орган управління судової влади Каталонії, що виступає в якості децентралізованого органу Генеральної ради судової влади Іспанії. Водночас у ст. 86 цього акту передбачено право населених пунктів, які в рамках муніципального округу являють собою окремі житлові масиви, утворювати децентралізовані муніципальні одиниці; при цьому закон Каталонії повинен забезпечити їм децентралізацію, визначити механізми проведення заходів і надання послуг, що входять до сфери їх компетенції⁴. Отже децентралізація у Каталонії розглядається у муніципальному, адміністративному та галузевому вимірах водночас.

Також, розглядаючи акти про автономні одиниці унітарних держав, варто вказати на Акт Філіппін про Автономний регіон Мусульманське Мінданао 2001 р. За цим документом уряд при взаємодії з автономним регіоном має дотримуватися політиці щодо регіональної або місцевої автономії і децентралізації (ст. 1)⁵.

¹ *Constitution of the Tunisian Republic 2014*. <http://www.constitutionnet.org/files/2014.01.26_-_final_constitution_english_idea_final.pdf> (2015, квітень, 20).

² *Legge del Statuto della Regione Lazio 1971*. <<http://www.federalismi.it/nv14/articolo-documento.cfm?artid=302>> (2015, квітень, 20).

³ *Legge Organica del Statuto di Autonomia della Catalogna 1979*. <http://www.consiglioveneto.it/crvportal/BancheDati/costituzioni/es/zCatalogna_sin.pdf> (2015, квітень, 20).

⁴ *Legge organica Di riforma dello Statuto di autonomia della Catalogna 2006*. <http://www.parlament.cat/porteso/estatut/estatut_italia_100506.pdf> (2015, квітень, 20).

⁵ *Organic Act for the Autonomous Region in Muslim Mindanao 2001*. <<http://car.neda.gov.ph/ra-9054-an-act-to-strengthen-and-expand-the-organic-act-for-the-autonomous-region-in-muslim-mindanao-2001/>> (2015, квітень, 20).

Отже слід вказати, що децентралізація, як інститут (категорія) конституціоналізму має різні, варіативні тлумачення та розуміння, втілені у національних конституційних механізмах. Зокрема, децентралізація:

- розглядалася у імперських державах як принцип відносно прогресивної організації публічного управління у колоніях та залежних територіях із збереженням влади над ними (конституція Османської імперії, Колоніальний акт Португалії);

- розуміється як форма організації регіонального й місцевого врядування виборними органами та делегування цим органам повноважень центральної влади; тим самим децентралізація стає близькою до категорій автономізації (конституції Італії 1947 р., Іраку 2005 р., Єгипту 2012 р.), до поєднання регіонального та місцевого самоврядування або регіоналізації (конституції Румунії 1923 р., Гвінеї 1990 р., Перу 1993 р., Чад 1996 р., Таїланду 2007 р., Сирії 2012 р., Єгипту 2014 р.) або до місцевого самоврядування як такого (конституції Непалу 2007 р., Мальдівів 2008 р., Тунісу 2014 р.);

- тлумачиться як перерозподіл повноважень регіональної влади та муніципальних повноважень на більш дрібних рівнях самоорганізації (конституція Венесуели 1999 р., статут Каталонії 2006 р.);

- розуміється як більш ефективний територіальний розподіл компетенції державної влади без вирішальної ролі виборних регіональних або муніципальних структур (конституції Східного Тимору 2002 р. та Південного Судану 2011 р.);

- розуміється як колегіальність окремого галузевого органу влади, установи, структури, що виконує публічні управлінські функції та водночас як його адміністративна автономність від загальної управлінської практики уряду, наявність у нього регіональних та місцевих структур (конституції Уругваю 1951 р., Бразилії 1988 р., Перу 1993 р., Венесуели 1999 р., Східного Тимору 2002 р. та Південного Судану 2011 р.);

Часто децентралізація залишається лозунгом, декларацією у конституційних актах сучасних держав (конституції Шрі-Ланки 1978 р. Центральноафриканської Республіки 2004 р., Марокко 2011 р. та ін.). Узагалі варто помітити поширення використання категорії децентралізації у конституційних актах ХХІ ст., часто таке використання відбувається без особливої потреби (окремі норми конституції Тунісу 2014 р. та ін.). Крім того у конституційних актах є можливим використання водночас декількох наведених тлумачень децентралізації (насамперед у випадках поєднання в конституціях вимог щодо децентралізації регіонів та органів/установ). У конституціях децентралізація часто розглядається як віддалена або програмна перспектива, а не як поточна практика (інститут) конституційних відносин.

Формат інтерпретації децентралізації у вітчизняних конституційних процесах має стати предметом окремих досліджень. З вищенаведеного чітко випливає, що загальноприйнятної інтерпретації феномену децентралізації у сучасному конституціоналізмі не існує, тому український законодавець може розвивати у національному праві відповідний інститут на власний розсуд, виходячи з практичних реальних потреб у врегулюванні конституційно-правових відносин.

References

1. Babich, O. M. (2013). *Organizatsiyno-pravovi zasady detzentralizatsiyi vykonavchoyi vlady v Ukraini*. Kyiv.
2. *Central African Republic's Constitution 2004*. <https://www.constituteproject.org/constitution/Central_African_Republic_2010.pdf>.
3. *Constitucion de la Provincia de Buenos Aires 1994*. <<http://www.gob.gba.gov.ar/dijl/constitucion.php>>.
4. *Constitucion de la Republica Bolivariana de Venezuela 1999*. <http://www.ucv.ve/fileadmin/user_upload/auditoria_interna/Archivos/Material_de_Descarga/Constitucion_de_la_Republica_Bolivariana_de_Venezuela_-_36.860.pdf>.
5. *Constitutia Romaniei 1923*. <<http://www.constitutia.ro/const1923.htm>>.
6. *Constitution le Royaume du Maroc 2011*. <http://www.maroc.ma/en/system/files/documents_page/bo_5964bis_fr_3.pdf>.
7. *Constitution of the Arab Republic of Egypt 2012*. <<http://www.sis.gov.eg/newvr/theconstitution.pdf>>.
8. *Constitution of The Arab Republic of Egypt 2014*. <<http://www.sis.gov.eg/Newvr/Dustor-en001.pdf>>.
9. *Constitution of The Democratic Republic of East Timor 2002*. <http://www.constitution.org/cons/east_timor/constitution-eng.htm>.
10. *Constitution of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka 1978*. <<http://www.priu.gov.lk/Cons/1978Constitution/1978ConstitutionWithoutAmendments.pdf>>.
11. *Constitution of the Federative Republic of Brazil 1988*. <<http://english.tse.jus.br/arquivos/federal-constitution>>.
12. *Constitution of the Republic of Chad 1996*. <<http://faolex.fao.org/docs/pdf/cha117286E.pdf>>.
13. *Constitution of the Republic of Chile 1925* Pan American Union (1962). Washington. General Secretariat,

Organization of American States.

14. *Constitution of the Republic of Maldives 2008*. <<http://www.presidencymaldives.gov.mv/Documents/ConstitutionOfMaldives.pdf>>.
15. *Constitution of the Republic of Uruguay 1951* Pan American Union (2013). Washington. Literary Licensing, LLC.
16. *Constitution of the Syrian Arab Republic 2012*. <<http://ru.scribd.com/doc/81771718/Qordoba-Translation-of-the-Syrian-Constitution-Modifications-15-2-2012>>.
17. *Constitution of the Tunisian Republic 2014*. <http://www.constitutionnet.org/files/2014.01.26_-_final_constitution_english_idea_final.pdf>.
18. *Constitutional of the Kingdom of Thailand 2550 (2007)*. <<http://www.asianlii.org/th/legis/const/2007/1.html>>.
19. Derkach, M. I. (2011). *Detzentralizatsiya fiskalnih funktsiy derzhavy u konteksti zabezpechennya stalogo rozvytku Ukrainy*. Donetsk.
20. *Fundamental Law of the Second Republic of Guinea 1990*. <<http://www.constitutionnet.org/files/Guinea%20Constitution%201990.pdf>>.
21. Gavrilenko, A. S. (2013). *Detzentralizatsiya yak model derzhavnogo reguluvannya natsionalnoyi ekonomiki*. Kyiv.
22. Gritschinsky, V. (1917). *Kosmopolitizm i Kosmopolity; Detzentralizatsiya suchasnoi derzhavy*. Katerinoslav.
23. Grote, R., Roder, Tilmann J. (2012). *Constitutionalism in Islamic Countries*. London: Oxford University Press.
24. *Interim Constitution of Nepal 2063 (2007)*. <http://www.ccd.org.np/publications/2010-10-13-NEPAL_Interim_Constitution_8amd.pdf>.
25. Kharitonchuk, M. V. (2000). *Zarubizhny kontseptziyi i praktyka detzentralizatsiyi derzhavnogo upravlinnya*. Kyiv.
26. Khmelnikov, A. O. (2012). *Detzentralizatsiya yak mekhanizm modernizatsiyi politychnogo menedzhmentu na regionalnomu rivni*. Donetsk.
27. Kolychko, R. A. (2003). *Detzentralizatsiya publichnoyi vlady v unitarnyi derzhavi*. Kyiv.
28. *Konstitutsiya Italiyanskoj Respubliki 1947*. <<http://www.ext.comune.fi.it/costituzione/cirillico.pdf>>.
29. *Konstitutsiya Ukrainskoj Narodnoyi Respubliki (Statut pro derzhavny ustrij, prava i volnosti UNR) 1918*. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>>.
30. *Konstitutsiya Ukrainy 1996*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp>>.
31. Kozenko, A. O. (2014). *Vertikalne vynrivnyuvannya v umovah budzhetnoyi detzentralizatsiyi v Ukraini*. Kyiv.
32. *Legge del Statuto della Regione Lazio 1971*. <<http://www.federalismi.it/nv14/articolo-documento.cfm?artid=302>>.
33. *Legge Organica del Statuto di Autonomia della Catalogna 1979*. <http://www.consiglioveneto.it/crvportal/BancheDati/costituzioni/es/zCatalogna_sin.pdf>.
34. *Legge organica Di riforma dello Statuto di autonomia della Catalogna 2006*. <http://www.parlament.cat/porteso/estatut/estatut_italia_100506.pdf>.
35. Leletchenko, A. P. (2005). *Detzentralizatsiya v systemy derzhavnogo upravlinnya v Ukraini: teoretyko-metodologichny analiz*. Kyiv.
36. Lin'ov, K. O. (2004). *Tzentralizatsiya, detzentralizatsiya ta nelynyinist u derzhavnomu upravlinny*. Kyiv.
37. Matviyenko, A. S. (2010). *Polityko-pravovy zasady detzentralizatsiyi vlady v konteksti administrativnoyi reformy v Ukraini*. Kyiv.
38. *Narys Proektu Osnovnyh Zakoniv (Konstitutsiyi) Ukrainskoj Derzhavy 1939*. <<http://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>>.
39. *National Constitution of the Argentine Republic 1994* (General Constituent Assembly). <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/argen94_e.html>.
40. *Organic Act for the Autonomous Region in Muslim Mindanao 2001*. <<http://car.neda.gov.ph/ra-9054-an-act-to-strengthen-and-expand-the-organic-act-for-the-autonomous-region-in-muslim-mindanao-2001/>>.
41. Panova, V. Ye. (2010). *Regionalna polityka derzhav Evropejskogo Soyuzu v konteksti zabezpechennya detzentralizatsiyi v suchasnyj Ukraini*. Kyiv.
42. *Political Constitution of Peru 1993*. <http://www4.congreso.gob.pe/_ingles/CONSTITUTION_29_08_08.pdf>.
43. *Portuguese Colonial Act 1930*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_Colonial_Act>.
44. Smetanin, R. V. (2010). *Upravlinnya protzesom detzentralizatsiyi derzhavnogo upravlinnya i rozvytku mistzevogo samovryaduvannya v Ukraini*. Donetsk.
45. Stagny, M. I. (2014). *Stalyi rozvytok silskyh terytorij v umovah detzentralizatsiyi: vid teorii do praktyky*. Mukachevo.
46. *Syntagma tes Hellenikes Demokratias [Constitution of the Hellenic Republic] 1927*. <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn15.pdf>>.
47. Tisnoguz, V. V. (2008). *Administrativno-pravove zabezpechennya detzentralizatsiyi v upravlinni suspilnymy spravamy na mistzevomu rivni*. Irpin`.
48. *Transitional Constitution of the Republic of South Sudan 2011*. <http://www.sudantribune.com/IMG/pdf/The_Draft_Transitional_Constitution_of_the_ROSS2-2.pdf>.
49. Volokhova, I. S. (2014). *Mistzevi finansy ta perspektivny poglyblennya finansovoyi detzentralizatsiyi v Ukraini*. Odesa.